

تحلیل گفتمان انتقادی کتاب «امریکن اینگلیش فایل» با استفاده از مدل ون دایک

کلتوم یاسمی^۱، فردوس آقاگل زاده^۲

چکیده

تحلیل گفتمان انتقادی، گرایشی از رشته تحلیل گفتمان در مطالعات زبان‌شناختی است که به رابطه زبان، قدرت و ایدئولوژی در جامعه می‌پردازد. هدف این مقاله بررسی نمونه‌های از متون و تصاویر کتاب امریکن اینگلیش فایل با استفاده از الگوی ون دایک (۱۹۹۸) و الگوی کرس و ون لیوون (۱۹۹۶) است. نتایج نشان می‌دهد کتاب مذکور مملو از عوامل گفتمانی، مؤلفه‌های اجتماعی و شناختی از جمله نظام‌های ارزشی اجتماعی - فرهنگی است. نویسندگان گفتمان این کتاب را طوری طراحی نموده‌اند که اهداف و ایدئولوژی مورد نظر آنان از جمله عرضه دانش اجتماعی فرهنگی جوامع غربی همچون سبک پوشش، تغذیه و مراودات اجتماعی، معرفی شخصیت‌های معروف و اماکن توریستی و نیز نگرش نژادپرستانه را در بر می‌گیرد. به‌طور کلی معرفی ابعاد مختلف جوامع غربی و هجوم نرم فرهنگ غرب در قالب این کتاب به‌منزله یک پل ارتباطی مشهود است.

واژه‌های کلیدی

کتابهای آموزشی زبان خارجی، تحلیل گفتمان انتقادی، الگوی ون دایک، الگوی کرس و ون لیوون، انتقال ارزش‌های فرهنگی.

تاریخ پذیرش: ۹۵/۰۴/۱۴

تاریخ دریافت: ۹۴/۱۲/۱۹

۱. دانشجوی دکتری گروه زبان‌شناسی همگانی، دانشکده زبان و ادبیات، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران.

kyasami91@gmail.com

aghagolzade@gmail.com

۲. عضو هیئت علمی گروه زبان‌شناسی دانشگاه تربیت مدرس تهران (نویسنده مسئول).

❖ مقدمه

کتاب‌های آموزشی نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری افکار، بینش و نگرش مخاطبان دارد. بنابراین چگونگی تهیه و تدوین کتاب‌های آموزشی زبان انگلیسی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در گفتمان این کتاب‌ها که با چینش متن‌ها و مکالمه‌های مختلف همراه است عناصر گوناگونی وجود دارد که در زمینه اجتماعی و فرهنگی ظهور می‌یابند، همچنین چون این کتاب‌ها در سطح بین‌الملل عرضه می‌شوند به‌منزلهٔ پل فرهنگی، آداب و رسوم و باورهای خود را به دیگران منتقل می‌سازند. به عبارتی کتاب‌های آموزشی زبان انگلیسی بین‌المللی در حال بازنمایی بخشی از فرهنگ و زندگی روزمره هستند و این بازنمایی همیشه با ایدئولوژی‌های خاصی همراه است. در نتیجه پژوهش پیش‌رو به تحلیل گفتمان انتقادی کتاب‌های مورد نظر می‌پردازد.

تحلیل گفتمان انتقادی شاخهٔ علمی میان رشته‌ای در علم زبان‌شناسی است که زبان را به‌منزلهٔ شکلی از کارکرد اجتماعی بررسی می‌کند و بر نحوه بازتولید قدرت اجتماعی و سیاسی به وسیله متن و گفت‌وگو تأکید می‌کند. این نوع تحلیل زبان را به‌منظور علمی اجتماعی دربارهٔ ایدئولوژی، قدرت، تاریخ و جامعه در سطح متن اعم از گفتاری و نوشتاری مطالعه می‌کند. در واقع، تحلیل گفتمان انتقادی تحلیل ایدئولوژی‌های مورد نظر گویندگان یا نویسندگان است. از نظر پژوهشگران بر اساس تحلیل گفتمان انتقادی گفته‌ها (متون) نویسنده - محور یا گوینده - محور هستند و با توجه به فکر و عقاید نویسنده یا گوینده سازمان‌دهی می‌شوند و با تحلیل گفتمان انتقادی می‌توان تا حد زیادی به فکر و اندیشه نویسنده یا گوینده دست یافت. بنابراین، این‌گونه تحلیل، به بررسی نحوه سازماندهی اندیشه نویسنده یا گوینده در متن می‌پردازد. پژوهشگران معتقدند در تحلیل گفتمان انتقادی، اندیشه نویسنده یا گوینده برحسب دیدگاه فکری - اجتماعی‌اش با واژگان و ساختارهای دستوری ویژه‌ای شکل می‌گیرد و ساختارهای گفتمان‌مداری در متن به وجود می‌آید. با بررسی ساختارهای گفتمان‌مدار لایه‌های نهفته‌ی زبانی و میزان صراحت و پوشیدگی متن تعیین می‌شود.

تتو، ای. ون دایک (۱۹۹۸) یکی از نظریه‌پردازان برجسته تحلیل انتقادی به بسط مدلی پرداخته که از آن به‌منزلهٔ مدل اجتماعی - شناختی یاد می‌شود. این پژوهش نیز با استفاده از روش کیفی تحلیلی توصیفی به تحلیل گفتمان انتقادی پرداخته و مدل نظری ون دایک (۱۹۹۸) و الگوی کرس و ون لیوون (۱۹۹۶) استفاده کرده است. جامعه آماری این پژوهش با استفاده از

نمونه‌گیری هدفمند، دو متن و چند تصویر از کتاب فایل انگلیسی آمریکایی نوشته کلایو اوکسندن^۱ و کریستینا لاتام کوینگ^۲ در سطح متوسط^۳ است.

مطالعات پیشین

تحلیل گفتمان انتقادی لزوماً حوزه‌ای چند رشته‌ای است و کار تفسیر روابط پیچیده بین نوشتار، گفتار، شناخت اجتماعی، قدرت، جامعه و فرهنگ را به عهده دارد (ون دایک، ۲۰۰۱). فرکلاف^۴ (۱۹۹۲: ۱۳۵) نیز معتقد است: تحلیل گفتمان انتقادی که هدفش بررسی سازمان‌مدار روابط مبهم میان متون، رویدادها، بافت‌های گفتمان‌مدار، ساختارها و روابط فرهنگی و اجتماعی وسیع‌تر است، به مطالعه این موضوع می‌پردازد که چگونه این رویدادها و متون به صورت ایدئولوژیکی از روابط قدرت و درگیری بر سر قدرت، برخاسته و شکل گرفته است؛ و چگونه است که ابهام روابط بین گفتمان و جامعه خود عاملی برای تضمین قدرت و نابرابری است. در نگاه وی، تحلیل گفتمان انتقادی، روشی است که در کنار سایر روش‌ها برای بررسی تغییرات اجتماعی و فرهنگی بکار گرفته می‌شود.

آثار متعددی در معرفی و کاربرد تحلیل گفتمان انتقادی نشر یافته است که در این میان می‌توان به آثار فولر (۱۹۹۱)، پنی کوک (۱۹۹۴)، فرکلاف (۱۹۹۵)، فرکلاف و وداک (۱۹۹۷)، همرسلی (۱۹۹۷)، بل و گرت (۱۹۹۸)، وداک ومیر (۲۰۰۱)، یورگن سن و فیلیپسن (۲۰۰۰)، ویس و وداک (۲۰۰۳) اشاره کرد.

کوشا، طالبی‌نژاد و تاکی (۱۳۸۴) در مقاله‌ای به تجزیه و تحلیل گفتمان انتقادی کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی بین‌المللی و داخلی در ایران با استفاده از روش تحلیلی فرکلاف پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان داده است که در گفتمان کتاب‌های آموزش زبان خارجی نظام سرمایه‌داری و گفتمان کتاب‌های آموزش زبان داخلی در راستای اصول و موازین پس از انقلاب اسلامی ایران بوده است. مرادی (۱۳۸۹) در پایان‌نامه خود به تحلیل متون کتاب درسی زبان انگلیسی ۳ دوره دبیرستان در ایران در چارچوب تحلیل گفتمان انتقادی با استفاده از روش ون دایک می‌پردازد.

---

1. Clive Oxenden
2. Christina Latham Koenig
3. Intermediate
4. Fairclough

نتایج این تحلیل نشان می‌دهد که ۹۱ درصد ایدئولوژی‌های مثبت و ۹ درصد ایدئولوژی‌های منفی در متون این کتاب‌ها قابل تبیین است. همچنین گرایش متون و تصاویر همهٔ دروس کتاب مذکور مرد محور می‌باشد که بیانگر تبعیض جنسیتی است. مسائل فرهنگی ذکر شده در متون نیز برگرفته از فرهنگ‌های غربی است که منافاتی با فرهنگ ما ندارد.

جوادی یگانه و صحفی (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با روش فرکلاف به تحلیل انتقادی گفتمان کتاب دا و رابطه آن با گفتمان مسلط جامعه پرداخته‌اند.

صابرپور (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان بازنمایی جنسیت در رمان رازهای سرزمین من، نحوه بازنمایی شخصیت زنان را بررسی کرده است. برای این منظور از روش‌های تحلیل گفتمان انتقادی برای بررسی متن و نیز از نظریات سیمون دوبوار در باب جنسیت برای تبیین یافته‌ها استفاده کرده است. این مطالعه نیز با به کارگیری چارچوب ون دایک (۱۹۹۸) و الگوی کرس و ون لیوون (۱۹۹۶) بر آن است که نشان دهد کتاب امریکن اینگلیش فایل که به منظور یک کتاب آموزشی در بسیاری از مؤسسات آموزش زبان انگلیسی تدریس می‌شود از چه ویژگی‌هایی برخوردار است.

هدف و سؤالات پژوهش

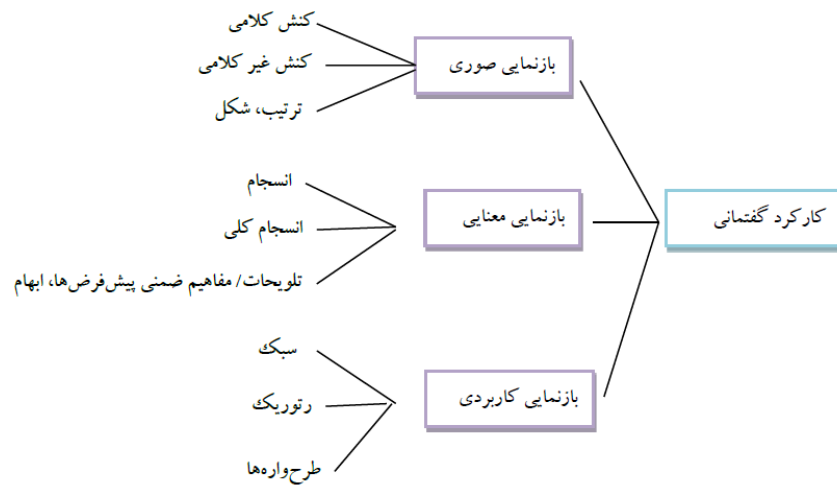
این تحقیق می‌کوشد تا کتاب امریکن اینگلیش فایل را از منظر تحلیل گفتمان انتقادی بررسی کند. این پژوهش در راستای پاسخ به سؤالات زیر است:

- عناصر تشکیل دهنده گفتمان کتاب امریکن اینگلیش فایل از دید انتقادی ون دایک (۱۹۹۸) کدامند؟

- دیدگاه‌های فرهنگی - اجتماعی گروه‌ها و صاحبان اندیشه در کتاب مذکور چگونه ارائه شده است؟

چارچوب نظری

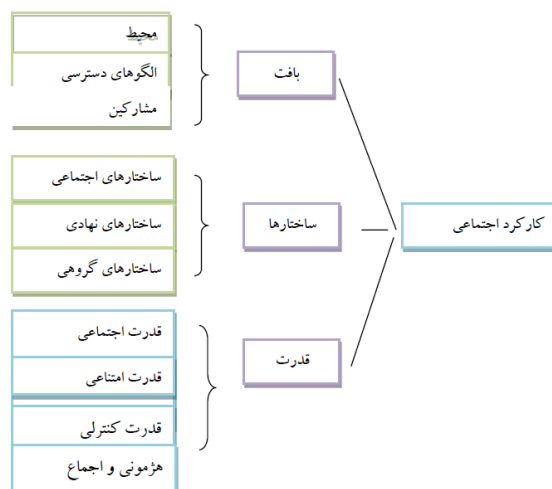
توون ون دایک (۱۹۹۸) موفق شد با برقراری پیوند میان سه مفهوم گفتمان، شناخت و اجتماع، مثلثی شکل می‌دهد که مبنای رویکرد متمایزش به تحلیل انتقادی گفتمان، یعنی رویکرد اجتماعی - شناختی شد. بنابراین تحلیل گفتمان انتقادی از نظر ون دایک شامل سه سطح کارکرد گفتمانی، کارکرد شناختی و کارکرد اجتماعی است.

نمودار ۱. مؤلفه‌های سطح «گفتمان» در الگوی ون دایک (۱۹۹۸).

فهم دقیق مفاهیم سه‌گانه گفتمان، شناخت و اجتماع برای آشنایی با این رویکرد اهمیتی بسزا دارد. منظور از گفتمان در اینجا معنای عام یک رویداد ارتباطی از جمله تعامل محاوره‌ای، متن نوشتاری، حرکات بدن و سر و دست، طرح صفحه‌بندی، تصاویر و جنبه‌های نشانه‌شناختی و چند رسانه‌ای دیگر دلالت معنایی است (ون دایک، ۲۰۰۱: ۹۸). بنابراین، منظور از گفتمان در اینجا همان زبان در بافت موقعیتی و اجتماعی است و با نگرش فوکو و لاکلا و موف به گفتمان متفاوت است.

اما شناخت مرتبط است با شناخت فردی و اجتماعی، باورها، اهداف و همچنین ارزیابی‌ها و احساسات و همه ساختارها، بازنمایی‌ها و فرایندهای مرتبط با ذهن و حافظه که به گفتمان و تعامل مربوطاند و سرانجام اینکه اجتماع، هم شامل خرده ساختارهای محلی تعاملات رو در روی موقعیت‌مند می‌شود، هم شامل ساختارهای همگانی‌تر سیاسی و جمعی که به‌طور مختلف در قالب گروه‌ها، روابط گروهی (مانند سلطه و نابرابری)، جنبش‌ها، نهادها، سازمان‌ها، فرایندهای اجتماعی، نظام‌های سیاسی و خصوصیات انتزاعی‌تر جوامع و فرهنگ‌ها تعریف می‌شود. به این ترتیب، جنبه‌های شناختی و اجتماعی این مثلث بافت محلی و همگانی گفتمان را فراهم می‌آورند.

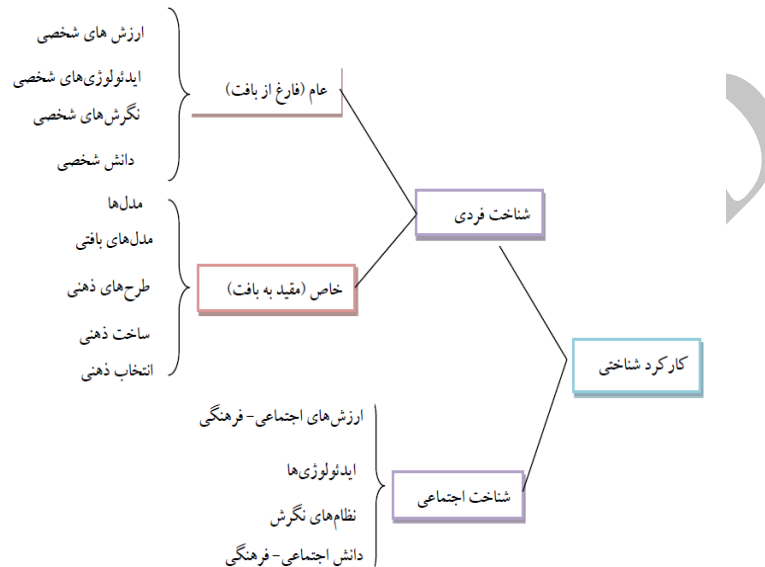
نمودار ۲. مؤلفه‌های سطح «اجتماع» در الگوی ون دایک (۱۹۹۸)

ون دایک بر اساس رویکردی چند رشته‌ای و بر اساس مثلی که از ترکیب گفتمان، شناخت و اجتماع شکل می‌دهد، سعی دارد نظریه‌ای جامع دربارهٔ ایدئولوژی ارائه دهد. جنبهٔ گفتمانی ایدئولوژی‌ها توضیح می‌دهد که چگونه ایدئولوژی‌ها بر گفتار و نوشتار روزانهٔ ما تأثیر می‌گذارند، چگونه ما گفتمان ایدئولوژیک را می‌فهمیم و چگونه گفتمان در بازتولید ایدئولوژی در اجتماع نقش دارد. بنابراین کاربرد زبان، متن، گفتار و تعاملات و ارتباطات کلامی باعنوان عام گفتمان بررسی می‌شود. تعریف شناختی از ایدئولوژی در قالب شناخت اجتماعی‌ای ارائه می‌شود که در میان اعضای یک گروه مشترک است (ون دایک، ۲۰۰۱: ۶-۱).

در تحلیل تصاویر این کتاب از الگوی کرس و ون لیون (۱۹۹۶) استفاده شده است. در این زمینه کرس و ون لیون (۱۹۹۶) در کتابی باعنوان خواندن تصاویر (دستور طراحی دیداری) از پایگاه تحلیل گفتمان انتقادی با استفاده سه فرآینش هلیدی یعنی فرآینش‌های اندیشگانی، بینافردی و متنی نوع روش‌شناسی برای مطالعه تصویر (البته تصاویر ثابت) ارائه کرده‌اند. به طوری که سه فرآینش هلیدی را به سر فرآینش در مطالعهٔ تصویر تبدیل می‌کنند: فرآینش بازنمودی، فرآینش تعاملی و فرآینش ترکیبی.

در فرآینش بازنمودی، معنای بازنمودی توسط عناصری که به تصویر کشیده شده‌اند یا مشارکت‌کنندگان در تصویر آدم‌ها، مکان‌ها و چیزها انتقال داده می‌شود. در سطح بازنمودی

تصویر دارای دو ساختار روایتی^۱ و مفهومی^۲ است. در ساختار روایتی شاهد وجود یک کنش در تصویر هستیم. برای تشخیص کنش باید به نمودارها توجه کرد، برخی تصاویر بردار دارند یعنی فعل یا کنشی از طریق بردار تحقق می‌یابد. پس تصاویر روایتی تصاویری هستند که دارای بردارند. در ساختار روایتی نگاه می‌کنیم که چه کسانی نقش فعال را در عمل یا نگاه بازی می‌کنند: مردان، سفیدپوستان ثروتمندان و چه کسانی منفعل‌اند: زنان، اقلیت‌ها، رنگین پوستان، فقرا (کرس و ون لیوون، ۱۹۶۶: ۱۰۲).

نمودار ۳. نمودار مؤلفه‌های سطح «شناخت» در الگوی ون دایک (۱۹۹۸).

تصویری که بردار نداشته باشد، دارای ساخت مفهومی است این تصاویر به سه دسته ساختارهای طبقه‌بندی نمادین و تحلیلی تقسیم می‌شوند. طبقه‌بندی آن جایی است که تصویر آنچه را که به تصویر می‌کشد، در طبقات متفاوتی قرار می‌دهد. ساختارهای نمادین، ساختارهای استعاری هستند. ساختارها تحلیلی نیز تصاویر از طریق نشان دادن جزء به کل دلالتی را نشان می‌دهند و مفهومی را بازنمایی می‌کنند (کرس و ون لیوون، ۱۹۹۶: ۱۰۳).

معنای تعاملی بین تصاویر و بیننده تصویر اتفاق می‌افتد. این نوع معنا در سه مقوله تماس،

1. Narrative structure
2. Conceptual

فاصله و زاویه دید تعریف می‌شود. در تماس با حالت چهره و ژست‌ها و نوع نگاه سروکار دارد. در بحث فاصله با نمای نزدیک که نمای صمیمیت و محرمیت، نمای متوسط، نمای روابط اجتماعی و نمای دور، نمای روابط غیرشخصی و بیگانه است در نظر گرفته می‌شود.

زاویه دید در دو طبقه قرار دارد. زاویه دید عمومی، بالا-پایین، که بالا قدرت است و پایین ضعف و ناتوانی و زاویه دید روی محور افقی: زاویه دید روبه‌رو که زاویه دید همدلی است و زاویه دید نیم‌رخ که زاویه دید بیگانه‌سازی است.

در نقش ترکیبی به چگونگی شکل‌گیری تصویر پرداخته می‌شود. در اینجا نیز ساختار مرکز/حاشیه، بالا/پایین و چپ/راست قابل بررسی است. در ساختارهای مرکز/حاشیه آنچه در مرکز است قدرتمندتر از حاشیه‌هاست. در بالا/پایین، بالا آرمانی و پایین مادی و دنیوی در بحث چپ/راست همان‌گونه که در زبان به دلیل نوع نوشتار چپ و راست دارای ارزش اطلاعاتی است، در خوانش تصاویر نیز در فرهنگ‌های از چپ به راست آن عنصر تصویری که در سمت چپ قرار گرفته است دارای بار اطلاعاتی کهنه و عناصر تصویری که سمت راست قرار گرفته‌اند دارای بار اطلاعاتی نو هستند (کرس و ون لیوون، ۱۹۹۶: ۱۱۰).

یافته‌ها

متن اول: شوک فرهنگی^۱ اولین متن خواندن^۲ از درس ۳، صفحه ۳۸

الف) بافت موقعیتی

شوک فرهنگی عنوان متن اول درس سوم است که در آن تفاوت‌های معناشناختی و کاربردشناختی زبان‌های انگلیسی و روسی در قالب داستانی خانوادگی نشان داده شده است. ون دایک (۱۹۹۳) می‌نویسد: قصه‌گویی درباره امور قومی، به معنای اخص کلمه، نوعی تعامل گفتمانی است که در آن دانش و باورهای قصه‌گویان درباره امور قومی جزء پیش فرض‌ها است؛ اما در عین حال این قصه‌گویان دانش، ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی و ایدئولوژی‌های گروهی را به مرحله اجرا در می‌آورند، نمود عملی می‌بخشند و به آن‌ها مشروعیت می‌دهند و آن‌ها را به چالش می‌خوانند و از این طریق به بازتولید تعصبات قومی کمک می‌کنند که این به نوبه خود شالوده تبعیض را پی می‌ریزد و در نتیجه غیرمستقیم نابرابری قومی و کلیشه‌های قومی را تقویت می‌کند.

1. Culture shock
2. Reading

داستان این متن مربوط به میراندا^۱ یک زن انگلیسی است که با یک مرد روسی به نام الکساندر^۲ ازدواج می‌کند. میراندا می‌گوید: هنگامی که برای نخستین بار الکساندر را ملاقات کردم و او به زبان روسی به من گفت: «برای من چایی بریز»^۳.
عصبانی شدم که چرا این جمله را بدون لطفاً یا شما می‌تونی ...^۴؟ عنوان کرد و بعد فهمیدم که در زبان روسی شما مجبور نیستی از کلمات مؤدبانه استفاده کنی. اما به هر حال وقتی الکساندر را برای ملاقات والدینم به خانه بردم مجبور شدم در یک دوره فشرده نحوه استفاده از لطفاً، متأسفم و تشکر^۵ را به او آموزش دهم و گوشزد نمایم که مرتب لبخند بزند. چیز دیگری که الکساندر نمی‌توانست بفهمد این بود که چرا مردم می‌گویند: ممکن است نمک را به من بدهی لطفاً^۶ در روسیه می‌گویند: این فقط نمک برای اینکه مزه‌اش خوب بشه^۷ مردم در روسیه مستقیم‌تر صحبت می‌کنند. در پایان داستان میراندا می‌گوید: حالا در خانه به توافق رسیده‌ایم هنگامی که روسی صحبت می‌کنیم الکساندر می‌گوید: «برای من چایی بریز» اما هنگامی که انگلیسی صحبت می‌کنیم او باید لطفاً، تشکر کرده و یک لبخند اضافه کند.

ب) توصیف و تحلیل

واژه شوک در عنوان این متن (شوک فرهنگی) و همچنین استفاده از رنگ قرمز برای این واژه (راهکاری غیرکلامی)، نشانگر تفسیر متعصبانه نویسنده در خصوص فرهنگ خود در بازتولید قوم‌مداری در روابط بین قومی و بین فرهنگی است.

ساختار کلی داستان تقریباً روشن و صریح است؛ فضا نسبتاً مختصر است و به محیط خانوادگی میراندا و الکساندر برمی‌گردد. مشارکین نیز در این داستان محدود به همین دو نفر است. راوی این داستان میراندای انگلیسی است که در زمانی مشخص و قطعی روایت می‌کند و به گره‌افکنی و سپس گره‌گشایی این وقایع می‌پردازد برای مثال این گفته الکساندر: «چرا مردم چیزهایی مثل این را می‌گویند: ممکن است نمک را به من بدهی لطفاً^۸» نمونه‌ای از گره‌افکنی است و جمله: «در روسیه مردم خیلی مستقیم‌ترند (مستقیم‌تر صحبت می‌کنند)^۹» نمونه‌ای از

1. Miranda
2. Alexander
3. Pour me some tea-Nalei mnyechai
4. Please or could you ...?
5. Please, sorry& thank youm
6. Would you mind passing me the salt, please?
7. It's only the salt, for goodness sak
8. Why people said things like, would you mind passing me the salt, please.
9. In Russia people are much more direct.

گره‌گشایی است. این داستان به بازتولید نگرش و ایدئولوژی مثبت نویسنده برای زبان انگلیسی به‌منزلهٔ یک کل می‌پردازد و از طرفی کارکردی انتقادی از زبان روسی دارد.

در پایان داستان راوی نتیجه می‌گیرد که بین زبان انگلیسی و زبان روسی تفاوت‌های کاربردی و معناشناختی وجود دارد که منجر به تفاوت‌های فرهنگی می‌شود، به‌گونه‌ای که زبان انگلیسی بیشتر از واژگان مؤدبانه استفاده می‌کند و برای کاربران خود احترام بیشتری قائل است، در نتیجه زبانی مؤدبانه است و از این حیث در مقایسه با زبان روسی برتری دارد.

این داستان به بیان مدلی از ساختارهای مؤدبانه تقاضا در زبان انگلیسی اشاره دارد و متن از این نظر دارای انسجام موضعی است. عبارات ممکن بودن، تأسف خوردن، آیا می‌توانید، متشکرم^۱ که همگی در یک مفهوم واژگان مؤدبانه محسوب می‌شوند نشانگر این نوع انسجام هستند.

به‌طور کلی نویسنده استفاده از واژگان مؤدبانه در زبان انگلیسی را یک ارزش اجتماعی فرهنگی و ایدئولوژی مثبت تلقی می‌کند که زبان روسی عاری از آن است و از این لحاظ بین این دو زبان تبعیض وجود دارد.

متن دوم: قهرمانان و نمادهای عصر ما^۲ دومین متن درس ۶ صص ۹۴ و ۹۵

الف) بافت موقعیتی

قهرمانان و نمادهای عصر ما عنوان متن دوم درس ششم است. این متن شامل توصیف‌هایی در مورد پنج شخصیت مهم و تأثیرگذار در جوامع غربی است. پاراگراف اول مربوط به تیری هنری^۳ یکی از بزرگ‌ترین فوتبالیست‌های جهان است که از موقعیت قهرمانی خود برای مبارزه با نژادپرستی در فوتبال پرداخته است. هنگامی که وی توهین تماشاچیان به بازیکنان سیاه‌پوست تیم انگلستان را مشاهده کرد، مبارزه خود با شعار «بایستید و توهین نکنید» را آغاز کرد و تقریباً شانزده میلیون دلار برای تشکیل گروه‌های ضدنژادپرستی هزینه کرده است این گروه‌ها به فروش بازوبندهای سفید و سیاه پرداختند. وی می‌گوید: شما شاید نتوانید نژادپرستی را تغییر دهید اما می‌توانید باعث شوید که آنها کمتر احساس راحتی کنند، خواسته و آرزوی من دیدن بازی فوتبال بدون شنیدن توهین نژادپرستانه است.

1. would you mind, sorry, could you, thank you
2. Heroes and icons of our time
3. Thierry Henry

(ب) توصیف و تحلیل

این پاراگراف به بازنمایی یکی از مشکلات جدی جامعه غربی امروزی یعنی نژادپرستی می‌پردازد. هدف نویسنده طرح مدلی از مبارزه با نژادپرستی است که آن را از این نظر منسجم ساخته است. نویسنده با این پیش‌فرض که مخاطب دانش از قبل سازمان‌یافته‌ای را در مورد عقیده نژادپرستی در حافظه خویش ذخیره دارد، به بازنمایی سناریویی می‌پردازد که در آن یکی از بازیکنان شاخص دنیای فوتبال برای مشارک اصلی آن در بافتی مشخص (فوتبال) یک پیام تبلیغاتی (مبارز با نژادپرستی) را ارائه می‌کند. عبارت «بازوبندهای سفید و سیاه»^۱ کنایه از دو نژاد سفید و سیاه بوده است. نویسنده این دو واژه متضاد را یک‌بار به‌طور مساوی بکار برده است تا در نظام واژگان برای دو نژاد حقوق مساوی قائل شود. اما عبارت «توهین به بازیکنان سیاه‌پوست»^۲ و «اکثریت خاموش»^۳ حاکی از نظام نگرش جامعه غربی امروزی به این گروه است که به نحو زیرکانه‌ای توسط نویسنده بازنمایی شده است. در این متن هنری می‌گوید: «شاید شما نتوانید عقیده نژادپرستان را تغییر دهید»^۴.

نویسنده این جمله هنری را در ابتدای پاراگراف و جدا از دیگر جملات در داخل گیومه نوشته است تا با کنایه و به صورت ضمنی اشاره کند که عقیده نژادپرستی قابل تغییر نیست و خود هنری به‌عنوان یک سیاه‌پوست نیز این مسئله را پذیرفته است و سیاهان تنها سعی در کم‌رنگ کردن این مسئله دارند. به‌طور کلی نویسنده سعی دارد این پیام را منتقل کند که نژادپرستی، یک کلیشه‌ای ایدئولوژیک نظام بنیادین شناخت اجتماعی یا به عبارتی بازنمود ذهنی مشترک اجتماعی در برخی جوامع تعریف شده است که نتیجه بازنمودهای ذهنی از جمله نگرش گروه‌های اجتماعی (مانند تعصبات) و مدل‌های ذهنی افراد جامعه است.

پاراگراف بعدی این متن مربوط به یکی از بزرگ‌ترین راک استارهای جهان است که بزرگ‌ترین مدافع افریقا نیز هست. او و همسرش به افریقا رفتند و به مدت در کمپ آوارگان کار کردند. هنگام بازگشت از افریقا مردی با یک بچه به او نزدیک شد و گفت این پسر من است لطفاً او را با خود ببر، اگر این کار را انجام دهی، زنده خواهد ماند، در غیر این صورت خواهد مرد. او بچه را با خود نبرد اما بی‌وقفه کار کرد تا برای رهایی افریقا از فقر و گرسنگی هزینه کند.

1. Black and white bracelets
2. Black players from England team being insulted
3. Silent majority
4. You probably cannot change the racists

جملات اول و آخر این پاراگراف به بازنمایی هنجار و ارزش انسان دوستانه کار خیر و یاری فقرا می‌پردازد. «او بزرگ‌ترین مدافع افریقا است^۱». «او بی‌وقفه کار کرده تا پولی را برای نجات افریقا از گرسنگی و فقر پس‌انداز نماید^۲».

دیگر جملات نیز حاوی مدلی از مشکلات واقعی جامعه افریقایی است. واژه‌های آواره‌گی، گرسنگی و فقر^۳ همگی دارای نوعی انسجام معنایی هستند و شرایط زندگی در افریقا را در ذهن خواننده سامان می‌دهند تا مخاطب به نوعی شناخت اجتماعی دست یابد. از این منظر این پاراگراف دارای انسجام موضعی است و جملات در اینجا کارکرد تصویرسازی دارند. جملات مرد افریقایی که به راک استار و مدافع افریقا نزدیک می‌شود و می‌گوید: «لطفاً پسر مرا با خود ببر... در غیر این صورت او خواهد مرد^۴» به بارزترین وجه تصویری از فقر و بیچارگی مردم افریقا را برای مخاطب به نمایش می‌گذارد. این سبک توصیف که بر مبنای احساسات و عواطف انسانی است، کاملاً در کنترل نویسنده است تا به ذهن عامه مخاطبان دسترسی یابد. این جملات گزارشی از وضعیت مردم افریقا است. بازنمایی چهره یکی از بزرگ‌ترین راک استارهای جهان که برای رهایی افریقا از فقر و گرسنگی تلاش بی‌وقفه‌ای را انجام داده است نشان از بار ایدئولوژیک مثبت این پاراگراف است.

پاراگراف سوم به توصیف زنی در کنیا می‌پردازد که به زن درختی^۵ شهرت دارد و جایزه صلح نوبل در سال ۲۰۰۴ را به خود اختصاص داده است. وی سازمانی به نام «جنبش کمربند سبز» را تشکیل داده است که بیشتر اعضای آن را زنان تشکیل می‌دهند که با کاشت بیش از ۲۰ میلیون درخت در کنیا به مبارزه با جنگل‌زدایی می‌پردازد. امروزه این زن در مسائل مربوط به محیط‌زیست، حقوق زنان و دموکراسی فعالیت می‌کند.

تک‌تک جملات و عبارات این پاراگراف حاکی از تغییر ارزش‌گذارانه نویسنده در مقایسه با مسئله زنان و فعالیت اجتماعی است. عبارات «جایزه صلح نوبل، رهبر محیط‌زیست، زن درختی، جنبش کمربند سبز^۶» تداعی‌کننده نقش برجسته این زن در کنیا و در جهان می‌باشد: زنی در کنیا به عنوان یک چهره شاخص جنبشی را تشکیل می‌دهد که به حفاظت از محیط‌زیست

1. Africa's biggest defender
2. He has been working tirelessly to raise money to free Africa from hunger and poverty
3. Refugee, Hunger & Poverty
4. Please take him with you... otherwise he will die
5. Tree woman
6. Green Belt Movement, Nobel peace prize, environmental leader, tree woman

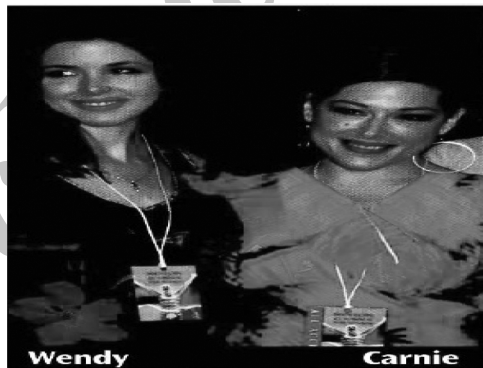
می‌پردازد. طرح مدلی از «برجسته‌سازی نقش اجتماعی زنان» هدف نویسنده است و پاراگراف از این نظر دارای انسجام موضعی است. مسئله جنسیت و نوعی از ساختار گروهی در جملات قابل تبیین است. زنان، گروهی از اجتماعی به اشاعه و تولید فرهنگ حفاظت و محیط‌زیست می‌پردازند به طور کلی ایدئولوژی جنسیت‌گرا و طرفدار محیط‌زیست بار ایدئولوژیکی این پاراگراف را تشکیل می‌دهد. همان‌طور که پیش‌تر ذکر شده هر سه پاراگراف این متن مدل‌های گوناگونی از انسجام موضعی هستند: ارائه مدلی از تلاش سیاه‌پوستی بر ضد نژادپرستی در پاراگراف اول، طرحی از تلاش انسان دوستانه برای رهایی آفریقا از فقر و گرسنگی در پاراگراف دوم و همچنین مدلی از نقش اجتماعی زنان در پاراگراف سوم قابل تبیین است. از طرف دیگر عنوان کلی این متن یعنی «قهرمانان و نمادهای عصر ما» حاوی تفسیر ارزش‌گذارانه و ایدئولوژی مورد نظر نویسنده است. واژه‌های قهرمان و نماد در این عنوان تقویت‌کننده بار ایدئولوژیکی متن است. این واژه‌ها دارای ارزش‌های اجتماعی فرهنگی هستند و مخاطب را به سوی نگرشی مثبت و دانشی اجتماعی - فرهنگی سوق می‌دهند. از طرفی واژه عصر ما تداعی‌کننده جهان مدرن امروزی است. بنابراین ارائه مدلی از جلوه‌های ارزشی و اجتماعی جوامع غربی انسجام دهنده کلی این متن است و همین عنوان خود پیام کلی متن، هدف نویسنده و ایدئولوژی مورد نظر وی را در بردارد. اما در کنار این مدل کلی، طرحی از مشکلات و واقعیات دنیای مدرن کنونی قابل ارزیابی است: عقیده نژادپرستی، فقر و گرسنگی در آفریقا و تخریب محیط‌زیست به منزله واقعیاتی اجتماعی، به‌خوبی در این متن بازنمایی شده‌اند. به هر حال نویسنده در خلال این مشکلات اساسی به بازتولید ایدئولوژی مثبت و ارزش‌های انسان دوستانه‌ای از طریق اشاره به عملکرد برخی چهره‌های شاخص می‌پردازد. در این مورد ون دایک (۱۹۹۴) می‌نویسد: «هر یک از بازیگران عرصه اجتماع تجارب زندگی‌نامه‌ای، نگرش‌ها، ایدئولوژی‌ها و ارزش‌های خاص و گاه منحصر به فرد خود را دارند و اینها نیز در ساخت مدل‌ها دخالت می‌کنند و مدل‌ها نیز به نوبه خود بر تولید (و درک) گفتمان تأثیر خواهند گذاشت. ایدئولوژی‌ها تا حدودی آنچه را که مردم انجام می‌دهند و می‌گویند، کنترل می‌کنند اما فعالیت‌ها یا گفتمان‌های اجتماعی ملموس، در درجه اول برای کسب دانش اجتماعی، نگرش‌ها و ایدئولوژی‌ها ضرورت هستند؛ یعنی از طریق مدل‌هایی که مردم بر اساس فعالیت‌های اجتماعی دیگران بنا می‌کنند. بنابراین متن مذکور، یک گفتمان اجتماعی از طریق اشاره به فعالیت اجتماعی چهره‌هایی

شاخص در جوامع غربی به ارائه مدلی از ارزش‌های انسان دوستانه می‌پردازد و مخاطب را برای کسب دانش اجتماعی و ایدئولوژی مورد نظر نویسنده ترغیب می‌نماید.

به‌طور کلی در این متن به فعالیت اجتماعی چند چهره معروف در جوامع غربی در دوره‌های مختلف و ارائه مدلی از مفاهیم فرهنگی این جوامع می‌پردازد. از طرف دیگر نویسنده به معرفی چند شخصیت معروف و فعالیت اجتماعی آنها در جوامع غربی می‌پردازد و آنها را قهرمان می‌نامد. بنابراین هدف نویسنده ارائه مدلی از جلوه‌های ارزشی و اجتماعی غرب است.

همان‌گونه که اشاره شد کرس و ون لیوون (۱۹۹۶) در کتابی باعنوان خواندن تصاویر (دستور طراحی دیواری) روشی را برای مطالعه و بررسی تصاویر ارائه نموده‌اند که در تصاویر این کتاب معنای باز نمودی، تعاملی و ترکیبی در الگوی کرس و ون لیوون (۱۹۹۶) بررسی می‌شود. با توجه به گفته‌های ون دایک تصاویر این کتاب به‌منزله گفتمانی غیر کلامی و رخدادی ارتباطی کارکردهای مختلفی دارند که در زیر به آنها اشاره می‌شود:

الف) کارکرد اجتماعی - فرهنگی: همان‌گونه که اشاره شد در رویکرد کرس و ون لیوون (۱۹۹۶) تصویری که دارای ساختار تحلیلی است. از طریق نشان دادن جزء به کل دلالتی را نشان می‌دهند و مفهومی را بازنمایی می‌کند. بر این اساس بسیاری از تصاویر این کتاب حامل آداب و رسوم، طرز پوشش و جنبه‌های فرهنگی همچون باورها، هنجارها، ارزش‌ها با روابط اجتماعی در جامعه غربی هستند و سبک زندگی غربی را نشان می‌دهند. مثال: تصویر شماره ۱ در درس اول صفحه ۱۴ در بالای صفحه سمت راست درج شده است.

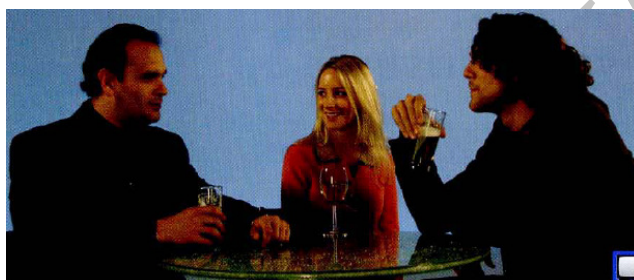

تصویر ۱

- این تصویر دارای ساختار تحلیلی است به‌طوری که تصویر این دو دختر به‌منزله یک جزء

از دختران جوامع غربی با آرایش صورت و گوشواره‌های تزئینی و مدل موی آن‌ها دلالتی است بر چگونگی ظاهر دختران و زنان غربی. از طرف دیگر کرس و ون لیوون (۱۹۹۶) معتقدند معنای تعاملی که شرح داده شد بین تصویر و بیننده تصویر قابل بررسی است. براین اساس در این تصویر دو دختر با چهره‌های خندان و نگاه مهربان که نماد همدلی است با نمای نزدیک که نمای صمیمیت است و زاویه دید رودرو بیانگر نوعی تعهد از سوی تهیه‌کننده‌گان کتاب برای ایجاد یک تفاهم انتزاعی میان تصویر و بیننده است و این امکان را به بیننده می‌دهند تا به ارزیابی دقیق مشخصه‌ها و چگونگی ظاهر این دو دختر بپردازد. به‌طور کلی این تصویر با زبان بی‌زبانی در حال انتقال نحوه پوشش غربی به‌منزله یک الگو و فرهنگ غربی است.

تصویر شماره ۲ در درس دوم صفحه ۳۲ در پایین صفحه راست وجود دارد

تصویر ۲

در تصاویری که دارای ساخت روایتی هستند فعل یا کنشی از طریق بردار تحقق می‌یابد (کرس و ون لیوون، ۱۹۹۶). این تصویر روایت گفت‌وگوی سه نفر دور میزگردی را نشان می‌دهد و به لحاظ تعاملی نیز دارای نمای متوسط است که نمای روابط اجتماعی است، به‌طوری که چگونگی روابط اجتماعی زن و مرد در غرب در این تصویر بازنمایی شده است. از طرف دیگر، ساخت تحلیلی در این تصویر قابل تبیین است به‌طوری که مدل موی زن، مدل موی مرد، کراوات مرد سمت چپ به‌منظور جزء کوچکی از جامعه غربی دلالتی است بر سبک پوشش و ظاهر افراد در این جوامع است، از طرف دیگر این تصویر چگونگی روابط اجتماعی زن و مرد در غرب را نشان می‌دهد. به‌طور کلی در همه تصاویر مربوط به مردان و زنان در این کتاب انواعی از مدل‌های موی زنانه و مردانه، شلوار جین، کراوات، آرایش زنانه و مدل‌های مختلفی از لباس‌های زنانه قابل مشاهده است. از طرف دیگر همان‌طوری که در تصاویر مشخص است، اسامی اشخاص در زیر آنها حک شده است که فرهنگ اسامی غربی را به مخاطب منتقل می‌سازد.

ب) کارکرد آگاهی بخشی: برخی از تصاویر این کتاب مربوط به شخصیت‌های هنری، ادبی، ورزشی، سیاسی و علمی جوامع غربی است، برخی دیگر از تصاویر نمایی از شهرها و مکان‌های توریستی و گردشگری غرب است که هدف از درج تصاویر این اشخاص و امکان معرفی و شناساندن آنها به مخاطب است. مثال:

- تصویر شماره ۳، تصویر یک شخصیت علمی آلمانی است: روانکاوی که کتاب‌های زیادی نوشته این تصویر در صفحه ۲۲ وسط صفحه سمت راست درج شده است که با زاویه دید رودرو با چهره‌ای خندان و از نمای نزدیک بازنمایی شده است که نشان از نوعی صمیمیت، همدلی و تفاهم انتزاعی بین تصویر و بیننده است همچنین این چهره در مرکز تصویر نقش بسته است که به برجسته‌سازی این چهره علمی می‌پردازد و هدف از آن آشنایی مخاطب با این چهره علمی است.

تصویر ۳

تصویر شماره ۴ که در صفحه ۱۰۵ در بالای صفحه سمت چپ وجود دارد مربوط به شاهزاده آلبرت فرزند ملکه ویکتوریا است که برای مخاطب بازنمایی شده است.

تصویر ۴

تحلیل گفتمان انتقادی کتاب امریکن... ❖ ۲۰۱

❖ سال هفدهم، شماره سی و چهارم، تابستان ۱۳۹۵

در صفحه ۸۸ در وسط صفحه سمت چپ تصویری از جزیره فی‌فی‌له نمایان است که از اماکن گردشگری و جذاب نیوزلند محسوب می‌شود (تصویر ۵).

تصویر ۵

بر اساس الگوی کرس و ون لیوون (۱۹۹۶) این تصویر نیز دارای ساخت مفهومی نمادین و نمادی از اماکن گردشگری و توریستی نیوزلند است.

در صفحه ۸۰ در پایین صفحه تصویر نقاشی معروف درج شده که هدف از آن ارائه این اثر هنری شاخص به مخاطب است (تصویر ۶).

تصویر ۶

این تصویر، تصویر نقاشی معروف لبخند ژکوند در سمت راست صفحه درج شده است. همان‌گونه که اشاره شد بر اساس الگوی کرس و ون لیوون (۱۹۹۶) در بحث چپ/راست تصویر این نقاشی در سمت راست درج شده که بر اساس نوع نوشتار زبان انگلیسی که از چپ به راست است، نوعی اطلاع کهنه محسوب می‌شود و این اطلاع کهنه در این تصویر بر قدیمی بودن و ماندگاری این نقاشی معروف دلالت می‌کند.

ج) تبعیض نژادی: باز نمود سیاه‌پوستان، گروه‌های اقلیت و به حاشیه راندن آن‌ها در این کتاب کاملاً مشهود است. در زمینه نژادپرستی ون دایک (۱۹۹۳) می‌نویسد: نخبگان مختلف (مثلاً نخبگان عرصه سیاست، رسانه‌ها، دانشگاه‌ها، آموزش و پرورش و بنگاه‌های تجاری) نقشی برجسته در بازتولید نژادپرستی ایفا می‌کنند و این مسئله را گاهی با زیرکی از طریق ژانرهای گفتمانی - ژانرهایی که به آنها دسترسی دارند - انجام می‌دهند.

بنابراین تهیه‌کنندگان این کتاب نیز با استفاده از تصاویر و نوع چینش آنها، یک ژانر گفتمانی که آن دسترسی دارند و کاملاً تحت کنترل آنهاست، به بازتولید نژادپرستی پرداخته‌اند؛ به طوری که از مجموع ۱۳۰ تصویر مرد و زن در این کتاب تنها هشت تصویر آن مربوط به سیاه‌پوستان است که آن هم در مواردی، جزء اضافی تصویر بازنمایی شده‌اند. برای مثال در صفحه ۱۰۸ در پایین صفحه راست تصویری از سه زن سفیدپوست و یک مرد سیاه‌پوست درج شده است به طوری که مرد سیاه‌پوست در نمایی عقب‌تر و به صورت حاشیه با حالت گارد منظم که گویی محافظ زن سفیدپوست است، تصویرسازی شده است که بر اساس الگوی کرس و ون لیوون (۱۹۹۶) نمای دور، نمای بیگانه‌سازی تصویر با بیننده است و مرد سیاه‌پوست با نمای دور حاکی از به حاشیه راندن و بیگانه جلوه دادن سیاه‌پوستان در جامعه است (تصویر شماره ۷).

تصویر ۷

بحث و نتیجه‌گیری

گفتمان کتاب آموزشی امریکن اینگلیش فایل، گفتمانی ایدئولوژیک است که اهداف نویسندگان از جمله توصیف و بررسی مسائل اجتماعی جوامع غربی و ارائه دانش ملی و فرهنگی این جوامع را در برمی‌گیرد. همچنین بازنمایی نظام سرمایه‌داری و مصرف‌گرایی و نگرش نژادپرستانه در این کتاب‌ها قابل تبیین است. به طوری که سبک زندگی، فرهنگ فردی و اجتماعی افراد در جوامع غربی و الگوهای فرهنگی آنها در این کتاب بازنمایی شده است.

با بررسی کتاب‌های آموزشی و تعیین ساختارهای گفتمان‌مدار موجود در آن می‌توان به ایدئولوژی نهفته در این کتاب‌ها دست یافت. بدیهی است که با استفاده مثبت از این ساختارها می‌توان به بیان ایدئولوژی مورد نیاز دانش‌آموزان و دانش‌آموختگان پرداخت.

متن کتاب‌های آموزشی زبان انگلیسی بین‌المللی برگرفته از سبک زندگی امریکایی و انگلیسی بوده و در حال انتقال نرم فرهنگ غربی به لایه‌های مختلف اجتماع در ایران است. تصور استقلال و انزوا برای هر مکانی در جهان بعید به نظر می‌رسد. از سوی دیگر در تعاملاتی که بین فرهنگ‌های مختلف شکل می‌گیرد وجود شکل‌گیری فرهنگی واحد لازم به نظر می‌رسد. نکته قابل تأمل دیگر فرهنگی است که در این کنش و واکنش وجه غالب را داراست یا فرهنگی که در حال شکل گرفتن است.

در این عرصه نقش زبان، یکی از مؤلفه‌های مهم فرهنگی ملموس‌تر می‌باشد. امروز در عرصه جهانی زبان انگلیسی که همان زبان فرهنگ غربی یا استعمار است وجه غالب را داراست. این غلبه فقط شامل ارتباطات نمی‌شود، بلکه همه حوزه‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی را در بر می‌گیرد. تا جایی که همه علوم تا زمانی که دستاوردهای خود را به زبان انگلیسی تولید نکنند قابلیت رشد را نخواهند. این در حالی است که در سیستم ارزشیابی نظام دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران، تولید دستاوردهای علمی به زبان استعمار ارزش و اعتبار بیشتری دارند. جای بسی تأسف است که دستاوردهای علمی نظام اسلامی در عرصه‌ای که استعمار تعریف می‌کند، به زبان و روش استعمار تولید می‌شوند.

در نتیجه این ترجیح و اولویت، مؤسسات و آموزشگاه‌های متعدد آموزش زبان در نگاه ساده به آموزش زبان می‌پردازند. اما با نگاهی عمیق‌تر به متون و روش‌های این مؤسسات جنبه‌های دیگر اقدامات آنها روشن می‌شود. در اغلب این مؤسسات و آموزشگاه‌ها، کتاب‌هایی تدریس می‌شود که متن آن مربوط به فرهنگ غربی یا برگرفته از سبک زندگی امریکایی و اروپایی است و در حال انتقال نرم فرهنگ غربی به لایه‌های مختلف اجتماع هستند و مسئله تهاجم فرهنگی به وضوح در این کتاب‌ها قابل مشاهده است. البته لازم به ذکر است که اغلب این مؤسسات و آموزشگاه‌ها خود از تبعات کارشان مطلع نیستند.

در این راستا موارد ذیل لازم به نظر می‌رسد:

۱. توجه بیشتر مسئولان به متونی که در مؤسسات و آموزشگاه‌های زبان تدریس می‌شود؛

۲. تدوین کتاب‌هایی مبتنی بر فرهنگ اسلامی - ایرانی برای آموزش زبان؛
۳. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و دیگر ارگان‌های مربوط برای تحلیل دقیق و چندجانبه کتاب‌های آموزش زبان خارجی بین‌المللی با دعوت از تحلیل‌گران کتاب‌ها و تشکیل کارگروه تخصصی در وزارتخانه مذکور اهتمام ورزند؛
۴. ارائه راهکارها و روش‌های نوین تدریس آموزش زبان‌های خارجی توسط کارگروه تخصصی تا ضمن مبارزه با انتقال مفاهیم غلط در قالب‌های مختلف فرهنگی، زبان آموزی و پیشرفت نیز صورت گیرد. در این راستا انتقال مفاهیم تخصصی آموزشی موجود در کتاب‌های زبان خارجی بین‌المللی و عدم انتقال مفاهیم فرهنگی اجتماعی غیراسلامی ایرانی ضروری به نظر می‌رسد.

Archive of SID

منابع و مأخذ

جوادی یگانه، محمدرضا و سیدمحمدعلی صفحی (۱۳۹۲). «تحلیل گفتمان کتاب دا»، **ادب پژوهی**، دوره ۶ شماره ۲۱، صابرپور، زینب (۱۳۹۲). «بازنمایی جنسیت در رمان رازهای سرزمین من». **مجله نقد ادبی**. دوره ۶ شماره ۱۰۴: ۲۳-۸۳. کوشا، منصور، محمدرضا طالبی نژاد و سعید تاکی (۱۳۸۴). «تجزیه و تحلیل انتقادی گفتمان کتاب‌های رایج آموزش انگلیسی بین‌المللی و داخلی در ایران»، **مجله زبان‌شناسی کاربردی**، شماره ۴۲، تابستان ۱۳۸۴. مرادی، لیل (۱۳۸۹). **تحلیل انتقادی کتاب درسی زبان انگلیسی ۳ دوره دبیرستان**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده ادبیات و علوم انسانی. دانشگاه رازی کرمانشاه.

Bell, A. P. Garrett. (1998). *Approaches to Media Discourse*. Blackwell Publishers.
Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
Fairclough, N. and R. Wodak (1997). "Critical Discourse Analysis", In T. VanDijk (Ed.), *Discourse as Social Interaction*. 258-284, Sage Publications
Fowler, R. (1991). *Language in the News: Discourse and Ideology*. Routledge press.
Hammersley, M. (1997). "On the Foundations of Critical Discourse Analysis". *Language and Communication*, 17:237-248.
Jorgensen, M. and L. Phillips, (2000). *Discourse Analysis as Theory*. Sage Publications.
Kress, G. Van Leeuwen, T. (1996). *Reading Images: The Grammar of visual design*. London: Routledge.
Pennycook, A. (1994). "Incommensurable Discourses?" *Applied Linguistics*. 15:115-138.
Van Dijk, T.A. (1993). "Principles of critical discourse analysis". *Discourse & Society*. 4(2): 249-283.
Van Dijk, T.A. (1994). *Discourse structures and ideological structures*. Papers presented at the international AILA congress. Amsterdam.
Van Dijk, T.A. (1998). "Social cognition and discourse". In H.Giles & R.P.Robinson, *Handbook of social psychology and language*. 163-183.
Van Dijk, T.A. (2001). *Multidisciplinary CDA: A plea for diversity*. In methods of Critical Discourse Analysis. (eds.), Wodak R. and M. Mayer, London: Sage Publications.
Weiss, G. and R. Wodak (Eds.) (2003). *Critical Discourse Analysis Theory and Interdisciplinary*. Palgrave Mac Millan Ltd.
Wodak, R. and M. Meyer (Eds) (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. Sage Publications.